

BILLEDET SOM OPLEVELSESFÆNOMEN, SOM AFBILDNING OG SOM SELVSTÆNDIGGJORT GENSTAND

Benny Karpatschof

Temaet i dette nummer af *Psyke & Logos* hedder *Billede og Virkelighed*, og der er primært tale om en udvidet præsentation af de foredrag, der blev bragt på *Psyke & Logos'* åbne konference på KUA i januar, dette år. På nogle punkter lægger dette tema sig tæt op ad temaet *Narrativitet*, som vi bragte for et år siden, samtidig er der imidlertid også en afgørende forskel. Vi skal først se på lighederne, som er følgende:

1. Billeder kan ligesom fortællinger opfattes som virkelighedsrepræsentationer.
2. Billeder kan ligesom fortællinger gennemgå en selvstændiggørelsesproces, hvor de så at sige bliver en nyttilkommen del af en udvidet virkelighed.
3. Billeder kan ligesom fortællinger have såvel virkeligheds-diskordante som fiktive træk.
4. Billeder kan ligesom fortællinger anskues fra såvel et internt, individ-baseret som et fra eksternt, socialt perspektiv.

Der er imidlertid også en afgørende forskel:

5. Fortællinger er – uanset deres eventuelle amodale anskuelighed – formuleret i et en ikke visuel form, mens billeder er uløseligt knyttet til synssansen.

Vi skal nu se på disse 5 punkter, der er samlet i 3 hovedspørgsmål:

Punkt 1 & 2. *Billedet som virkelighedsrepræsentation eller som virkelighedsintervention.*

Hvis vi vender tilbage til de to første punkter, hvor billedet kan opfattes, på den ene side som en genstandsrepræsentation, og på den anden side som en genstand i sig selv, bliver der tale om 3 forskellige slags relationer mellem billedet og den genstand, det evt. forholder sig til:

- A. Den genstandsreflekterende billedproduktion
- B. Den genstandsinteragerende billedproduktion
- C. Den billedbaserede genstandsproduktion

Ad A. Den genstandsreflekterende billedproduktion.

Der kan for det første være tale om en ren genspejlingsrelation, hvor der allerede foreligger en genstand, før billedets skabelse, og hvor billedet har en rent sekundær, skyggeagtig karakter, men også en i alt fald intentioneret veridikal karakter. Det er fx tilfældet med et landkort, hvis hele funktion er at reflektere, afspejle det landskab, om hvilket det skal informere. Hvis ikke landkortet, som vi fx kører rundt efter, svarer til den geografiske realitet, vil vi stå i fare for at fare vild, og vi vil med god grund føle os snydt. Forventningen om at billedet blot er en uselvstændig repræsentation er altså her ikke en epistemisk naivitet, men en berettiget forventning.

Ad B. Den genstandsinteragerende billedproduktion.

Undertiden er et billede ikke en repræsentation af en allerede foreliggende, statisk genstand, men tværtimod udgangspunktet for et subjekts intervention over for genstanden. Billedet repræsenterer da snarere en forandringsproces end en præfabrikeret entitet. Man laver en plan for noget man vil have gjort, fx en ombygning af et hus, og så ændrer man løbende på såvel planen som huset. I et sådant tilfælde er der altså tale om en interaktion mellem billedet og den genstand det er relateret til.

Ad C. Den billedbaserede genstandsproduktion.

Det sidste tilfælde kan opfattes som en skærpelse af tilfælde to. Her er der slet ikke nogen genstand på forhånd, idet det billedet som er forlæggert for genstanden og ikke omvendt. Det vil således være tilfældet, der hvor en arkitekt slipper godt fra at tegne et hus, som derefter bliver bygget, præcist ud fra tegningen.

Punkt 2 og 3. *Billedet som uselvstændig afspejling eller som selvstændig entitet.*

Uanset hvilken af disse 3 slags relationer et billede oprindeligt monne have haft til sin den genstand, det skal ligne, så billedet gennemgår en selvstændiggørelsesproces, sådan at det kommer til at fremstå som en autonom entitet, ved siden ad, eller helt uafhængig af den genstand, det oprindeligt var makker til. Mona Lisa var oprindeligt relateret til en italiensk dame, som ikke alene var forlæggert, men også den finansielle bevæggrund for Leonardos anstrengelser. I dag er denne oprindelige genstand med det, muligvis også før billedet, hemmelighedsfulde smil, længst forsvundet, og hendes minde lever kun videre, takket være billedet.

Denne tendens til billeders og billedmediers autonomisering eller ligefrem usurpering af den virkelighed, hvor de oprindeligt var noget uselvstændigt, sekundært og uegentligt, er i vor tid blevet så stærk, der er lige frem er en tendens til en omvendning af relationen. Det bliver billedet der står for den reelle virkelighed, billedet som har den reelle eksistens og betydning, mens dets oprindelige forlæg bliver irrelevant og usikkert, et svagt eller helt ubegrundet ontologisk postulat. Virkeligheden tenderer at blive opfattet som en refleks af mediebildet.

Punkt 4. *Billedet anskuet fra et internt, individbaseret eller et eksternt, socialt perspektiv.*

Billeder er noget vi ser, og nogen gange ser vi dem på en privat, nærmest solipsistisk måde.

Der kan være tale om hallucinationer, om drømme eller om forestillingsbilleder, men for den sags skyld også om rene synsbilleder, for så vidt vi vil hævde, at det en person ser i den visuelle perception, kan opfattes i to betydninger. For det første den eksterne genstand der perciperes, og for det andet den synsoplevelse der produceres af det visuelle system. Vi kan muligvis forsøge at eliminere det interne perspektiv, ud fra en behavioristisk eller realistisk position, hvor vi hhv. holder os til adfærden eller fastholder, at personen ser genstanden og ikke synsbilledet, men i så fald får vi alt fald problemer med de andre billeder som ikke er perceptor, altså hallucinationer, drømme og forestillingsbilleder.

Punkt 5. *Billedets visuelle modalitet.*

Jeg startede med at sammenholde billedet med fortællingen, og pegede her på den modale forskel, på billedets visuelle fremtræden. Pierce, grundlæggeren af semiotikken, forsøgte at fastholde denne forskel ved at skelne mellem symbol-tegnet, som har en konventionel relation til sin referent, og ikon-tegnet, som faktisk *ligner* sin referent. Herom har der været meget strid, men en Gibson-teori for synet vil klart fastholde et begreb om *ikonicitet* for visuel perception, lige som en moderne sprogteori fra Saussure at regne vil fastholde *sprogtegnenes* symbolske karakter.

Denne forskel mellem på den ene side det om hvilket vi har *syn for sagn*, og på den anden side det vi kun har *von hören sagen*, er et afgørende træk ved billedets visualitet, også der hvor det måske er ganske ubeføjet at tro på billedets overbevisende anskuelighed.

Og med denne indledning skal vi introducere de enkelte bidrag til dette nummer:

Hans Siggaard Jensen indleder med artiklen *Billedet i perspektiv*, der gennemgår hvad man kunne kalde for billedets kultur- og idéhistorie; her spiller især opdagelsen (eller opfindelsen) af perspektivet i Renæssancen

en central rolle.

Axel Larsen behandler i artiklen *Levende billeder: om dannelse og om-dannelse af forestillingsbilleder i hjernen* forestillingsbilleder ud fra et eksperimentelt kognitionspsykologisk, såvel som et hjerneforsknings-synspunkt. Axel Larsen i selv gennem de sidste 20 år ydet væsentlige til den eksperimentelle forskning, hvor forestillingsbilleder er blevet sammenholdt med visuel perception. Ud disse og lignende eksperimenter har han været med til opstille teoretiske modeller om de cortikale mekanismer, hvorigennem visuelle billeder frembringes, og de er disse modeller, som den aktuelle giver mulighed for at afprøve på en mere direkte måde.

Også Bobby Zachariae beskæftiger sig med forestillingsbilleder på en måde, der relaterer psykologiske og biologiske processer. I artiklen *Forestillingsbilleder som forbindelsesled mellem krop og psyke* er udgangspunktet imidlertid sundhedspsykologisk. Forfatteren viser i en idéhistorisk gennemgang, at i klassisk lægekunst op til Renæssancen blev forestillingsbilleder opfattet som helt centrale for såvel sygdommes opståen som ved deres behandling. Derefter gennemgås en række eksperimentelle og casuistiske undersøgelser, der peger på forestillingsbilleder som udløsende for somatiske reaktioner. Endelig foretages der en teoretisk analyse af disse biopsykologiske fænomener.

Svend Hesselholdt tilgang til forestillingsbilleder i artiklen *Private billeder skaber litteratur. Konkrete billeder + evolutionsteori ændrer virkeligheden* er dels erindrede billeder og dels de visuelle forestillinger, hvorigennem teoretisk viden tilegnes.

Anne Maj Nielsens artikel *Billedfremstilling som læring i virkeligheden* er baseret på hendes Ph.D.-afhandling, hvor flere tusinde børnebilleder fremstillet gennem hele dette århundrede blev analyseret ud fra den antagelse, at børns fremstilling af billeder bl.a. er en måde de dels tilegner sig den omgivende kultur, dels bearbejder deres aktuelle problemer.

Susanne Theill Møllers søger i artiklen *Billedudtrykkets integrering i psykoterapi* at foretage en teoretisk analyse af tegneterapi ud fra især Freud og Jung. Herudfra opstilles en arbejdsmodel til brug for praktisk terapi.

Ole Andkjær Olsen gennemgår i *En billedanalyse uden billeder. Depression og reparation som motiv hos malerinden Ruth Weber* en casehistorie hos Melanie Klein, hvor begrebet reparation behandles med udgangspunkt i dansk kunstmaler med tilbagevendende depression, idet det undersøges hvorvidt billedernes tematik bekræfter Klein's teori om reparation som forsøg på overvindelse af den personlighedskonflikt, der ligger til grund for depression.

Bjarne Sode Funch beskæftiger sig i *Billedkunst i psykologisk belysning* med billedkunst ud fra den psykologiske æstetiks synsvinkel. Formålet er at bestemme, hvad det er for kendetegn, der udmærker billedmæssige kunstværker.

Lise Warburg har tidlige skrevet til Psyke & Logos, nemlig til tema-

nummeret om symboler for 2 år siden, hvor hun analyserede tematikken i de berømte billedtæpper fra Cluny museet i Paris. I den her foreliggende artikel *Damen med spejlet og enhjørningen* koncentrerer analysen om det vel nok mest kendte af disse gobeliner.

Birgitte Tuftes artikel *Børn og billedmedier – med særlig vægt på de levende billeder* gennemgår forskningen af børns forhold til de levende billeder, og den betydning disse har for børnenes udvikling, idet der bl.a. lægges vægt på diskrepansen mellem skolens verden og den verden, som de levende billeder fremstiller.

Også Ib Bondebjerg beskæftiger sig med »levende billeder« i artiklen *Film, fortælling og virkelighed. Om visuel æstetik, genrer og reception*, hvor der gives en oversigt over den aktuelle forskning vedrørende filmmediet.

Under strengen, dvs. ud over temaartiklerne, har vi 2 bidrag, nemlig Peter Elsass tiltrædelsesforelæsning til professoratet i klinisk psykologi. Under titlen *Synlighed og sandhed. Den kliniske psykologis tilstedeværelse som humanistisk disciplin* giver han et signalement over det mangfoldige praksis- og forskningsområde, som hedder klinisk psykologi.

Lisbeth Eriksens artikel *Små børns livsverden* er en slags udløber af et tidligere temanummer om udvikling, nemlig Psyke & Logos 1996, nr. 2. Artiklen, som forfatteren har stillet i udsigt at opfølge med senere bidrag har dels en teoretisk og dels en metodisk pointe, begge fænomenologisk orienterede. Det første vedører barnets livsperspektiv som et væsen i udvikling, det andet peger på de muligheder for den empiriske udviklingspsykologi, som ligger i voksnes barndomserindringer.

Endelig bringer vi Erik Friis Jørgensens anmeldelse af Esben Hougaards bog *Psykotterapi – teori og forskning*.